

Nechutová, Jana; Střelická, Dana

Několik poznámek k edici kalendáře Jána z Lefantoviec

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. N, Řada klasická.
2004, vol. 53, iss. N9, pp. [159]-170

ISBN 80-210-3498-X

ISSN 1211-6335

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/114138>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JANA NECHUTOVÁ, DANA STŘELICKÁ

NĚKOLIK POZNÁMEK K EDICI KALENDÁŘE JÁNA Z LEFANTOVIEC

V Bayerische Staatsbibliothek v Mnichově je pod signaturou Clm 21590 uložena modlitební knížka, obsahující údajně nejstarší ilustrovaný kalendář uher-
ského původu z r. 1432, z něhož bylo doposud zveřejněno jen několik vyobraze-
ní (*Dejiny Slovenska I*, Bratislava 1961, str. 201 a M. Kučera: *Slovensko po páde
Velkej Moravy*, Bratislava 1974, str. 140–144). Teprve v roce 2002 publikoval
Matuš Kučera pod titulem *Kalendár Jána z Lefantoviec* kompletní faksimilové
vydání, vybavené na každé straně příslušným přepisem latinského textu a dopro-
vázené obecným pojednáním o kalendářích, které ústí do studie věnované této
konkrétní památce. Vedle editora se na vydání kalendáře podílela řada dalších
osob, jmenujme alespoň překlad Jána M. Dubovského, přebásněný Štefanem Mo-
ravčíkem. Kniha je doplněna resumé v angličtině a němčině, vážnější zájemci
o dané téma budou postrádat seznam použité literatury, kterou je nutno hledat pou-
ze v poznámkách pod čarou.

Již na první pohled vystupuje zřetelně do popředí ikonografické zaměření celé
knihy. Svědčí o tom nejen velice pěkné barevné faksimile a stručné shrnutí vý-
voje kalendářové literatury právě z ikonografického hlediska, ale i komentář
k jednotlivým vyobrazením vydávaného kalendáře, která jsou příležitostně kla-
dena do souvislosti s analogickou francouzskou a německou tvorbou. Zdůrazně-
na je především značná vypovídací hodnota, kterou má zde zachycené náradí
a nástroje, užívané při běžných zemědělských činnostech. Tyto kresby totiž mo-
hou, pokud jsou dostatečně kvalitní, suplovat řídké archeologické doklady
o středověkém způsobu obdělávání půdy a pěstování různých plodin.

Vedle ikonografického výkladu je vždy uveden ke každému měsíci také bás-
nický překlad kalendářových veršů. Bývá jich zpravidla sedm, první čtyři jsou
v originále psány rubrikou a obsahují dietetické a lékařské rady, za nimi násle-
duje trojverší zaznamenané černým inkoustem, které se týká kromě životosprávy
také cestování, zemědělství či jiných praktických oblastí života. (Zde lze rozlišit
dvě písařské ruce, z nichž jedna je patrně totožná s písařem prvních čtyř veršů.)
Velice přínosná je závěrečná pasáž publikace, kde se M. Kučera pokouší zodpo-
vědět otázku autorství: Díky slovenským glosám, které se nacházejí v textu
modliteb, bylo možné přesněji určit místo vzniku vydávaného rukopisu – jedna-

lo se zřejmě o některý ze slovenských benediktinských klášterů. Je tu vyslovena velmi pravděpodobná hypotéza o Jánovi z Lefantoviec (v rukopise označen jako Elifandus), jehož mateřským klášterem byl klášter P. Marie ve vesnici Klíž. Po studiu na vídeňské univerzitě působil Ján v neznámém benediktinském klášteře v Bavorsku, což by mohlo vysvětlit také dnešní uložení rukopisu v mnichovské Státní knihovně. V této souvislosti je důkladně vykresleno tehdejší politické klima i situace na univerzitě ve Vídni v době Jánova dospívání.

Je nesporné, že každý ediční počín zpřístupňující dosud neznámé dílo je předem vítaný. V případě jediného dochovaného rukopisu nevelkého rozsahu představuje dobré faksimilové vydání, opatřené transkripcí, kritickým aparátem a překladem, optimální způsob zpřístupnění středověkého textu, protože umožňuje rychlou kontrolu práce editora v případech, kdy přepis vzbuzuje určité pochybnosti, a není přitom nutné cestovat za originálem, abychom ho viděli *in natura*, a mohli tak potvrdit či vyvrátit svá podezření. Vydavatelé Elifandova kalendáře sice rezignovali na vytvoření kritického aparátu, ale díky faksimiliím nám dali šanci nahlédnout do jejich dílny a vyslovit některé připomínky k transkripci, kterými bychom rády přispěly k lepšímu pochopení ne vždy jasného textu. Nesrozumitelnost verše však nelze svádět jen na nedostatky v přepisu. Některé chyby jsou mnohem staršího data a má je na svědomí buď samotný Elifandus nebo písař předlohy, z níž slovenský benediktin čerpal. V takových případech bylo nutné konzultovat *Regimen sanitatis Salernitanum* (nadále jen RSS), na které sice sám editor na několika místech (např. str. 28 a 71) upozorňuje jako na pramen, ale které zřejmě s kalendářovými verši vůbec nekonfrontoval. Některých omylů při čtení rukopisu by se tak bylo možno vyvarovat. Jestliže oba texty vzájemně srovnáme, zjistíme, že z celkových 48 veršů psaných rubrikou (pro černě psané verše RSS předlohou ani v jednom případě nebylo) je jich 40 převzato z RSS, u dalších dvou je tu částečná shoda. Nelze vyloučit, že i zbývajících 6 veršů bychom mohli v RSS, obsahujícím ve své širší podobě přes 3500 veršů, nalézt, ovšem v jiné pasáži. My jsme se při kontrole omezily pouze na tzv. *regimen duodecim mensium*. Verše kalendáře a RSS nejsou sice vždy zcela identické, ale musíme počítat s tím, že na vídeňské univerzitě kolovala tato skladba v jiné podobě, než jakou zachycuje edice Salvatora de Renzi *Flos medicinae scholae Salerni* v 5. svazku *Collectio Salernitana* (Napoli 1859),¹ která nepřináší ani zdaleka všechny varianty této značně proměnlivé populárně-lékařské skladby. Ani dodatky Karla Sudhoffa *Zum Regimen Sanitatis Salernitanum*, vydávané v časopise *Archiv für Geschichte der Medizin* 7–12 (1914–1920) nejsou vyčerpávající. Různé odchylky obou textů by nebylo správné přikládat Elifandově poetické dovednosti a snaže po změně původního textu, nýbrž jiné verzi regimina dvanácti měsíců, která mu byla předlohou. O tom, že dosud nepublikované verze regimina existují, svědčí mimo jiné i náš dosud nevydaný sborník

¹ Reprint Bologna [1967]. V ještě starší edici J. Ch. G. Ackermanna o 364 verších *Regimen sanitatis Salerni* z roku 1790 regimen podle měsíců v roce ještě nenajdeme, protože do původního textu této skladby vůbec nepatřilo.

z doby Karla IV. *Summa recreatorum*,² přinášející ve svém třetím traktátu opět jiný text, takřka zcela odlišný od Renziho. Jen několik málo shodných veršů se objevuje v *Sumě* i u Elifanda, přitom porůznu korespondují s Renziho verzí, někdy k ní má blíže *Suma*, jindy zase kalendář. V evropských knihovnách a archívech leží jistě mnoho podobně zkompileovaných skladeb, které by nám mohly pomoci k důkladnému pochopení celého kalendáře. Patří k nim i tzv. Kremnický kodex č. V z první poloviny 15. stol., dnes uložený ve Slovenském národním archívu v Bratislavě, o němž M. Kučera informuje na str. 71–72.

Co se týče původnosti druhé části veršů (vyzdvihované editorem), byly jsme sice na pochybách, ale ty byly z počátku založeny na čistě teoretických spekulacích. Uvažovaly jsme o tom, že po příchodu do bavorského prostředí poznal Elifandus další pramen, vhodný pro rozšíření stávajícího kalendáře. O tom, že černé verše byly zapsány do rukopisu s určitým časovým odstupem, by mohly svědčit také zápisy jmen světců k jednotlivým dnům. I zde byl totiž použit dvojí inkoust. Světci uctívání v Jánově novém klášteře v Bavorsku tedy mohli být černou barvou doplněni později. Příznivou shodou okolností jsme za zcela jiným účelem sáhly po Klaretově *Astronomiáři*,³ kde jsme v rámci výkladu o znameních zvěrokruhu (v. 332–539) objevily řadu veršů (vždy v pasáži *De luna eius*), vykazujících tu menší tu větší shody s Elifandem. Vzhledem k již zmíněné složité tradici podobných populárních skladeb nelze samozřejmě Klareta považovat za přímý pramen, jeho verše nám nicméně posloužily pro objasnění některých problematických pasáží v kalendáři. Jelikož i pro bezprostředně následující Klaretův oddíl *De XII mensibus* (verše 542–593) bylo pramenem RSS, lze s *Astronomiářem* konzultovat také první čtyři verše kalendáře. Nebudeme tak alespoň odkázání jen na Renziho znění. V některých případech má navíc kalendář svým zněním blíže ke Klaretovi než Renzimu, případně má Klaret i Elifandus oproti Renzimu shodně verše navíc.

Než přejdeme k některým konkrétním připomínkám podle sledu měsíců v roce, chtěly bychom upozornit na malou chybu v úvodní části (str. 23), k níž došlo při prepisu a překladu prvního z pěti veršů, uvozujících celý kalendář. Přestože tu není k dispozici faksimile příslušného folia, je zcela evidentní, že ve verši *Prima dies vene gaudeat moderamine tene* (překlad: *Nech první deň krok prispieši a jeho směr ťa poteší*) je nutné číst *moderamine cene*. Jestliže si dáme práci, objevíme celou skladbu u Renziho pod čísly 2804–2808 v oddíle o životosprávě doporučené po pouštění žilou, kde se přesvědčíme o správnosti našeho předpokladu. Jen pro zajímavost dodejme, že Renzi má místo *vene* adjektivum *vanae*, v již zmíněné *Sumě recreatorum* (f. 74r^a), však čteme tento verš ve stejném znění, jaké si opsal Elifandus.

Nyní však již naše poznámky k jednotlivým úsekům kalendáře. Pro lepší přehlednost a hlavně informaci těch, kdo nemají celý text k dispozici, uvádíme latinské verše podle jednotlivých měsíců tak, jak jsou publikovány v edici, a para-

2 V citátech vycházíme z rukopisu Národní knihovny v Praze I E 22.

3 Ed. V. Flajšhans: *Klaret a jeho družina*. Sv. 2. *Texty glossované*. Praha 1928, str. 93–152.

lelně s nimi naše navrhované čtení, přičemž odchylky jsou uvedeny tučným písmem.⁴ U značného počtu veršů jsme považovaly za vhodné doplnit také interpunkci. Za transkripce je zařazen slovenský překlad s naším stručným komentářem, pokud ho bylo třeba. V něm se omezujeme pouze na ty verše, v nichž nalézáme opravdu markantní odchylky a nepřesnosti, u ostatních, pokud je to jen trochu možné, respektujeme básnickou licenci.

Leden (str. 28 a 37):⁵

*(I)n Iano claris calidisque cibus pociaris,
Atque recens potus post fercula sit tibi notus,
Non nimium capias ventrem laxare refutes.
Balnea sint grata, sed pocio sit moderata.
Tangere cru(o)ra cave cum luna videbit aquosum,
Insere tunc plantas excelsar erige turres,
Et si carpis iter ad locum tardius ibis.*

*<I>n Iano claris calidisque cibus pociaris,
Atque recens potus post fercula sit tibi notus,
Non nimium capias, ventrem laxare refutes.
Balnea sint grata, sed pocio sit moderata.
Tangere **crura** cave, cum luna videbit aquosum,
Insere tunc plantas, **excelsas** erige turres,
Et si carpis iter, ad locum tardius ibis.*

*V JANUÁRI vleklo živ sa pekným a teplým jedlom.
Dožič si nápoj rovný čerstvej rose po jedle danom na podnose.
Nech ťa to príliš nenutká uľahčovať si vyvrátením žalúdka.
Kúpele nech sú ti príjemné, pítie však nesmie byť nemierne.
Nedorýkaj sa bokov tela, keď po daždi zem je od svitu luny biela.
Do země strkaj vrúbliky, stavaj si zámok veľiký.
Ak zaumieniš si cestovať, hybaj ta neskôr, žiaden chvat.*

Překlad 3. verše (dále jen v.) *Non nimium...* je poněkud nepřesný – první část verše, který by měl být rozdělen čárkou, znamená spíše *nejez příliš* nebo *krot' se v jídle*, právě proto, že v lednu není vhodné uvolnit si přeplněný žaludek zvracením. Rukopisné čtení v 5. v. *tangere crura cave* není nutné korigovat na *cruora* (*crura* čteme ostatně u Klareta, v. 520), jako to činí editor, příliš volně je přeložena druhá část tohoto verše: *aquosum* by se tu mělo chápat jako synonymum pro *aquarium* (i v jiných měsících se na tomto místě zmiňují znamení zvěrokruhu); *excelsar turres* v 6. v. je jen překlep, což dokazuje překlad vycházející správně z *excelsas turres*.

Únor (str. 30 a 39):⁶

*Gignitur occulta febris Februo tibi multa,
Potibus ac escis, si caute vivere nescis.
Pocio sinuatur in pollice tunc minuatur,
Frigora vitentur, sed balnea sana putentur.
Carpe viam tutus sit pocio sumpta salubris,
Nec mudes, nec spergas seria terre.
Cures piscari et molendina operari.*

*Gignitur occulta febris Februo tibi multa
Potibus ac escis, si caute vivere nescis.
Pocio **sumatur**, in pollice tunc minuatur,
Frigora vitentur, sed balnea sana putentur.
Carpe viam tutus, sit pocio sumpta salubris,
Nec **mundes pedes**, nec **spargas semina** terre.
Cures piscari et molendina operari.*

⁴ V Kučerově transkripce ponecháváme závorky v původní podobě, ve vedlejších sloupci je použit tzv. leydenský systém.

⁵ Srov. RSS 95,99, Klaret 546, 549, 520–522.

⁶ Srov. RSS 105, 106, 109, Klaret 550, 552–553, 536, 537.

*Vo FEBRUÁRI vznikajú mnohé horúčky, ak chceš byť prechlastaný, tučňučký.
Pitie nech ti neskriví chrbticu, múdri len za náprstok vypiť chcú.
Človek sa pred mrazom chráni najlepšie v horúcej vani.
Keď je luna v znamení Rýb, bez lávky sa veselo hýb.
Využívaj cestovanie, zdravšie je než opíjanie.
Každá krajina sveta nech je pre teba svätá.
Na rybách čas pekne plynie, venuj sa aj práci v mlyne.*

3. v. *sinuatur* – počet dřífků sice umožňuje takové čtení, podle smyslu je však nutné číst *sumatur*, a to tím spíše, že toto sloveso mají i oba srovnávané texty, překlad *Pitie nech ti neskriví chrbticu* je potom výsledkem chybného přepisu, ani druhá část v. však není přesná *múdri len za náprstok vypiť chcú* – ve skutečnosti se tu jedná o pouštění krve z palce. 6. v. *mudes* – místo je v rkp. špatně čitelné, pravděpodobně tu stojí *mundes* (tj. *pedes*, které ve verši bezprostředně následují, v transkripci byly opomenuty), jestliže navíc podle rukopisu opravíme *seria* na *semina*, potom je smysl celého verše zcela odlišný od interpretace nabízené v překladu.

Březen (str. 30 a 41):⁷

*Martius humores gignit variosque dolores,
Sume cibum parce, cogitus si placet ure,
Balnea sunt sana, sed queque superflua, vana.
Vena nec abdenda, nec potio sit tribuenda.
Nil capiti facies aries cum luna refulget,
Lunari minuas et balnea tucius intras,
Ne tangas aures, neque barbam radere cures.*

*Martius humores gignit variosque dolores,
Sume cibum parce, cogitus si placet ure,
Balnea sunt sana, sed queque superflua, vana.
Vena nec abdenda, nec potio sit tribuenda.
Nil capiti facies, aries cum luna refulget,
Lunari minuas et balnea tucius intras,
Ne tangas aures, neque barbam radere cures.*

*MAREC plodí šťavy, v bolestiach sa zmieta zdravý.
Nesmieš sa prežírať zbesilo, aby ti to v hlave páliło.
Kúpele sú zdravé veľmi, nesmieš to s nimi preháňať, ver mi.
Srdce má byť otvorené, nech je, ako je, neosožia mu nápoje.
Tvoja tvár nech sa slní, nech ju neožaruje súhvezdie Barana, Luny.
Keď je luna jako kosák krivá, múdry dlho v kúpeli neprebýva.
Nesluší dorýkať sa uší, holenie brady tiež ruší.*

2. v. *Sume...* je přepsán správně, jeho smysl je však poněkud obskurní, zde si musíme pomoci Renziho edicí, kde čteme (v. 116) *Sume cibum modice coctum; si placet iure*, *Astronomiář* má *Sume cibum pure, coxas tibi (si placet) ure* (v. 555), jen pro srovnání uvedme velice blízké čtení z Kremnického kodexu, z jehož drobné faksimile na str. 69 čteme: *Sume cibum pure, coctas, si placet ure*. Dále ke 4. v.: místo *Vena nec abdenda...*, což má shodně i Klaret, čteme v RSS (v. 118) *Vena nec ab dena nec potio sit tribuenda*; 5. v. *Nil capiti facies...* se vztahuje k léčení či nějakým úpravám jako je střihání vlasů, překlad bere ovšem *facies* jako substantivum, nikoli jako sloveso (rady a příkazy nevyžadují vždy konjunktiv, jak je vidět i v jiných měsících tohoto kalendáře i v celém RSS, kde se nezřídka objevuje ind. prez. či fut.). Klaret tu nedává radu, jen konstatuje *Nil capiti faciet aries...* (v. 349).

⁷ Srov. RSS 114, 116, 118, Klaret 554–556, 349–351.

Duben (str. 31 a 43):⁸

*Se probat in vere vires aprilis habere,
Cuncta renascuntur, pori tunc aperiuntur,
In quo scalpescit corpus, sanguine quo crescit,
Ergo salvatur, venter cruor minuatur.
Arbor plantatur cum lunam thaurus habebit.
Edificare potes, non spernas semina terre,
Et medicus timeat cum ferro tangere collum.*

*Se probat in vere vires aprilis habere,
Cuncta renascuntur, pori tunc aperiuntur,
In quo scalpescit corpus, sanguine quoque crescit,
Ergo salvatur venter, cruor minuatur.
Arbor plantatur, cum lunam thaurus habebit.
Edificare potes, non spargas semina terre,
Et medicus timeat cum ferro tangere collum.*

*APRÍL nám poskytuje dôkazy, že jar s primeranou silou vyrazí.
Všetko tak rastie, až horí, otvárajú sa póry.
Telo je vydané napospas krvi a všetko živé sa mrví.
Nepreháňaj jedlo, vína, a krv tiež nech nevyčína.
Sad' stromy, nesed' v búde, keď luna v znamení Býka bude.
Stavaj dom a sad' neodkladne, lekára nech dotknúť sa železom krku nenapadne.*

Ve 3. v. se objevuje dost neobvyklé sloveso *scalpescere*. I když v Renziho verzi (v. 126) čteme *In quo calefit sanguis recensque crescit (sic)*, Klaret dokládá také sloveso *scalpescit*, které glosátor vysvětluje jako *swrby*, a navíc má správně *sanguis* v nominativu: *In quo scalpescit corpus sanguis quoque crescit* (v. 560). V následujícím verši má RSS i *Astronomiář* místo *salvatur* vhodnější *solvatur*.

Květen (str. 31 a 45):⁹

*Maio secure laxari sit tibi cure,
Scindatur vena, sed balnea dantur amena,
Cum calidis rebus sint fercula seu speciebus,
Potibus astricta sit salvia cum benedicta.
Brachia non minuas cum lustrat luna gemet,
Unguibus aut manibus cum sero cura negatur,
Nunquē portas exmissore petitum.*

*Maio secure laxari sit tibi cure,
Scindatur vena, sed balnea dantur amena,
Cum calidis rebus sint fercula seu speciebus,
Potibus astricta sit salvia cum benedicta.
Brachia non minuas, cum lustrat luna gemellis,
Unguibus aut manibus cum ferro cura negatur,
Nunquam portabis ex missore petitum.*

*V MÁJI maj starosť vôľuške, vôľi urobiť zadosť.
Nech sa ti žila otvorí, v kúpeli dožič si príjemnej opory.
K teplým jedlám vždy si pýtaj aj príslušné taniere a misy.
Namiesto pítia vínka lepšia je šalvia a benediktínka.
Nezatváraj náruč, keď luna vzdychá, žiari,
keď ruky ručia, chcú lásku a jej dary.
Iba nedospelec nosí to, čo od neho žiada Lukostrelec.*

Podle 3. v. *Cum calidis...* se mají jíst teplá jídla či kořeně (teplá mají být ve smyslu jedné ze čtyř základních kvalit, nikoli teplá, protože upravená na ohni, jak by se mohlo zdát z překladu). 5. v. *gemet* je hůře čitelné, poslední písmeno není psáno jako jiná *t*, spíše se jedná o *l*, které má přes sebe zkracovací znaménko. Podle všeho (*m* také čteme jen s určitou dávkou fantazie) píšáť slovo jen ne-

⁸ Srov. RSS 124–128, Klaret 558–561, 372–374.

⁹ Srov. RSS 133–135, Klaret 562–565, 388–389.

šikovně obkreslil, aniž by mu porozuměl. I kdybychom neměli k dispozici Klaretu a jeho ...*dum lucet luna gemellis* (v. 388), museli bychom v tomto verši podle analogie s ostatními měsíci očekávat zmínku o příslušném znamení, to ovšem nijak nefiguruje v překladu. Pokud se editor rozhodl přepsat *gemet* měl tu uvést alespoň vykřičník. 6. v. této série *Unguibus...* nám patrně v květnu nedoporučuje (jestliže čteme podle rukopisu *cum ferro*) dělat manikúru. V překladu 7. v. je *ex missore* bráno správně jako *ex sagittario*, není tedy jasné, proč je *ex missore* transkribováno jako jedno slovo.

Červen (str. 32 a 47):¹⁰

*In Junio gentes perturbat medo bibentes,
Atque novellarum potus fuge cerevisiarum,
Ne noceant colere valet hec refeccio vere,
Lactuce frondes ede, ieiunus bibe fontes.
Pectus pulmo ietur in tanto non minuatur,
Sompnia falsa iudes es utilis empicio rerum,
Pocio sumatur securus perge viator.*

*In Junio gentes perturbat medo bibentes,
Atque novellarum potus fuge **cerv**isiarum,
Ne noceant colere, valet hec refeccio vere,
Lactuce frondes ede, ieiunus bibe fontes.
Pectus, pulmo, **iecur** in **cancro** non minuatur,
Sompnia falsa **vides**, est utilis empicio rerum,
Pocio sumatur, securus perge, viator.*

V JÚNI sa ľudia k takým vinú, čo popíjajú medovinu.

Daj si pozor, prekvapivo zradí ťa aj ľahké pivo.

Nech sa nový nápoj – pivo – varí, osvieženie to však patrí k jari.

Keď si lačný, tak jedz šalát, prípadne sa môžeš pramenistou vodou naliať.

Šetri svoje vnútornosti, oslabíš ich v opitosti.

Klamlivé sny rýchlo umi, na cestu sa vyber, pútnik!

V tomto měsíci nalezneme hned několik transkripčních omylů, které se podepsaly i na překladu: pouhá maličkost je ve 2. v. *cerevisiarum* - rkp. má *cervisiarum*, závažnější je v 5. v. *ietur* místo správného *iecur*, *in tanto* – rkp. má *in cancro* (tj. v období Raka), 6. v. *iudes* místo správného *vides*, tj. *sompnia falsa*), *es* - v rkp. stojí *est*. U 3. v. bylo zřejmě *colere* chápáno při překladu jako sloveso, podle našeho soudu se však jedná spíše o pl. od *colera*.

Červenec (str. 32 a 49):¹¹

*Qui vult solamen Julii probat hoc medicamen,
Venam non cedat, ne ventrem pocio ledat,
Sompnum compescat, et balnea cuncta pavescat,
Ac ventris nota, sic anetum salvia pota.
Cor gravat et stomachum cum cernit luna leonem.
Non facias vestes aut ad quivia vadas,
Et nil ere fomas nec summas tunc medicinas.*

*Qui vult solamen Julii, probat hoc medicamen,
Venam non cedat, ne ventrem pocio ledat,
Sompnum compescat, et balnea cuncta pavescat,
Ac ventris nota, siť anetum, salvia pota.
Cor gravat et stomachum, cum cernit luna leonem.
Non facias vestes aut ad **convivia** vadas,
Et nil **ere!** fomas nec summas tunc medicinas.*

Kto chce mať v JÚLI pohodu, nech sa drží tohto návodu:

Nech si žilu nepúšťa a tiež nech sa v krčme nespúšťa.

Nech potláča snívania a nelezie do vane.

Ak máš kotel spálený, pi liečivé byliny.

¹⁰ Srov. RSS 141–144, Klaret 566–569, 404–406.

¹¹ Srov. RSS 149–152, Klaret 570–572, 420–422.

*Srdce sa vždy zaľážiava, keď je luna v súhvezdí Leva.
Nie je čas na šitie šiat ani niekam cestovať.
Nechaj ústa na pokoji, bez liekov sa všetko hojí.*

Začátek 4. v. není dost dobře srozumitelný, RSS 152 má: *Ac Veneris vota; sit salvia; anethum nota*. Elifandus se tedy dopustil drobné chyby při přepisu slova *veneris*, skutečně však napsal spíše *nota* než *vota*, jestliže se podíváme, jakým způsobem obvykle píše *v* na začátku slov. V 5. v. by bylo lépe přepsat *stomachum*, v rkp. je sice *c* a *t* často markantní, ale občas tu nalezneme i sporná místa (srov. *corpus* na str. 43, *nec* na str. 51 nebo *potus* na str. 37). V 6. v. čteme místo *quivia* substantivum *convivia*, které také zapadá dobře do smyslu verše, má ho i Klaret. Pochopení začátku 7. v. se zdá zpočátku problematické. Přepsáno je správně *...ere fomas...* (my připojujeme alespoň vykřičník). Nabízí se sice hypotéza o zapomenuté zkratce pro *formas*, ale tím se k žádné smysluplné radě nedostaneme. Při překladu bylo *ere* nahrazeno lepším *ore*. Ze slovenské verze nevyplývá zcela zřetelně, jak bylo chápáno sloveso *fomas*. S pomocí Klareta (v. 422), který má na tomto místě účelovou větu *ut nichil ore vomas*, vztahující se ještě k doporučení nechodit hostiny (v předchozím verši), se dobereme nejen správného smyslu verše, ale máme tu i důkaz, že byl tento text opsán z předlohy vzniklé v německém prostředí.

Srpen (str. 51 a 65):¹²

*Quisque sub Augusto vivat hunc medicacem iusto,
Raro dormitet, estum coitum quoque vitet,
Balnea non curet, nec multa commestio duret,
Nemo laxari debet nec fleubothomari.
Si lunam virgo tenet, uxorem ducere noli.
Ungento castas, caveas curare cyrurgis.
Detur agro semen, dubites intrare carinam.*

*Quisque sub Augusto vivat hoc medicamine iusto,
Raro dormitet, estum coitum quoque vitet,
Balnea non curet, nec multa commestio duret,
Nemo laxari debet nec fleubothomari.
Si lunam virgo tenet, uxorem ducere noli.
Ungento castas caveas curare cyrurgis.
Detur agro semen, dubites intrare carinam.*

*Vraví recept staroveký – v AUGUSTĚ maj tieto lieky:
Hlúpy je, kto dlho spáva, smilní, keď je horúčava.
Zabudni na kúpeľ, pane, a na časté prejedanie.
Nechod' na potrebu každú chvíľu, ani dávať si seknúť žilu.
Ak je luna v súhvezdí Panny, na ženbu nepomysli ani.
Daj si pozor, aby ti lekári nenamastili to, čo je skryté pre páry.
Semeno patrí do pôdy, váhavým podpalubie na lodi.*

Chybný přepis *hunc medicacem* se v překladu 1. v. nijak záporně neprojevil. Ke 4. v. bychom jen doplnily, že *laxare* sice znamená konat tělesnou potřebu, ale zde se nemyslí potřeba přirozená, nýbrž záměrné vyprazdňování pomocí dávidel a projímadel. Druhá část 7. v. nedoporučuje cestování lodí, překlad nás trochu klame.

¹² Srov. RSS 157–160, Klaret 574–575, 440–442.

Září (str. 53 a 66):¹³

*Fructus maturi Septembri sunt valituri,
Et pira cum vino, panis cum lacte caprino,
Aqua de urtica tibi pocio fertur amica,
Tunc venam pandas, speciem cum semine mandas.
Libra inter luna nemo genitalia tangat,
Aut renes nates vel iter carpe temptes,
Extremam partem libre cum lunam videbit.*

*Fructus maturi Septembri sunt valituri,
Et pira cum vino, panis cum lacte caprino,
Aqua de urtica tibi pocio fertur amica,
Tunc venam pandas, speciem cum semine mandas.
Libra **intet!** luna nemo genitalia tangat
Aut renes, nates vel iter **carpere** temptes,
Extremam partem libre cum **luna** videbit.*

SEPTEMBROVÉ plody zrelé prinášajú zdravie skvelé.

Hruška s vínom tiež je liekom, rovnako chlieb s kozím mliekom.

Nič ťa tak nenapraví jako voda zo žihľavy.

Otvor si žily v rámci liečenia, hryz korenia a semená.

Keď je luna v súhvezdí Váh položená, nech sa nikto nedotýka prirodzenia.

Tvoj osud na loď ťenie ťa, alebo vykroč do sveta.

Prekroč prah, keď luna vidí poslednú časť Váh.

3. v. o nápoji z kopřiv lze jen pro zajímavost porovnat s Renziho verzí (v. 169): *Atque diuretica tibi potio fertur amoena*. 5. v. je zřejmě poznamenán nějakou písarskou chybou, i pokud bychom četli *inter*, není tu náležitý akuzativ, lze sice uvažovat o chybě při přepisování nějakého tvaru substantiva *interlunium*, ale k žádnému smyslu se tím nedobereme; v rkp. čteme však spíše *intet*, proti *vitet* hovoří opět jednak smysl verše, jednak tečka umístěná zřetelně nad prvním dříkem. Domněnek bychom mohli vytvořit vícero, u slov *libra* či *luna* může chybět zkracovací znaménko, v původním textu také mohlo být sloveso *intendit*, zkrácené pomocí *t* v indexu, které bylo ovšem napsáno tak nízko, že nebudilo dojem zkratky. Klaret (v. 456) nám tu bohužel nemůže pomoci: *Libram luna meat, nullus genitalia tangat*. V 6. v. bylo zkracovací znaménko pro *per* omylem čteno až na následujícím řádku u slova *luna*. 5. a 6. verš je nutno brát jako jeden celek, jeho rozdělení v překladu není šťastné, navíc tu snad došlo k záměně *nates* za *naves* (?), kterou mohly umocnit *renes* připomínající při trošce fantazie *remi*(?).

Říjen (str. 55 a 66):¹⁴

*October vina poscat valet atque ferina,
Necnon aucina caro convenit et volucrina,
Quarum vis sint sana, tamen replecio vana,
Quantum vis comede, sed non precordia lede.
Scorpius augmentat morbos in parte pudenda,
Vulnera ne cures, caveas ascendere navem,
Et non carpis iter timeas de morte ruina.*

*October vina poscat valet atque ferina,
Necnon aucina caro convenit et volucrina,
Quamvis sint sana, tamen **(tum)** replecio vana,
Quantum vis comede, sed non precordia lede.
Scorpius augmentat morbos in parte pudenda,
Vulnera ne cures, caveas ascendere navem,
Et non carpis iter, timeas de morte ruina.*

OKTÓBER nech sa valť do vína, cenná je aj zverina.

Dobré je aj mäso vtáčie, z dvora i čo v poli kváče.

Musia to byť zdravé vtáčiky, nebudeš mať opletačky.

Koľko chceš, zjedz tentoraz, no žalúdok si nepokaz.

¹³ Srov. RSS 167–170, Klaret 578–581, 456–459.

¹⁴ Srov. RSS 175–178, Klaret 582–585, 472–474.

*Škorpión chorôb robí veľa v hanblivej časti tela.
Nech sa nik nestará o svoje rany, ale vystúpiť na loď nech sa stráni.
Nedaj sa na cestovanie, ak máš strach, že zle sa stane.*

Překlad 3. v. nekoresponduje s originálem, navíc bylo opomenuto nějakým způsobem reflektovat v latinském textu *tum* (resp. *cum*), které čteme v rukopise. Renzi 177 se v tomto případě dost odlišuje: *Quamvis sint sana, non multa comestio fiat*, mnohem blíže je však Kremnický kodex, který měl editor k dispozici: *Quamvis* (zde pěkně vypsáno!) *sint sana, tamen est replecio vana* (stejně znění má i *Astronomiář*).

Listopad (str. 57 a 67):¹⁵

<i>Hoc tibi scire datur, quod reuma Novembre creatur, Queque nociva vita tua sit preciosa dieta, Balnea cum venere tunc nullum constat habere, Pocio sit vana atque minucio sana. Luna nocet femori per partes mote sagitte, Ungues et crines poteris prescindere... Pade caput minuat brachio et balnea...</i>	<i>Hoc tibi scire datur, quod reuma Novembre creatur, Queque nociva vita tua sit preciosa dieta, Balnea cum venere tunc nullum constat habere, Pocio sit vana atque minucio sana. Luna nocet femori per partes mote sagitte, Ungues et crines poteris prescindere tutus. Pade! caput minuat brachio et balnea queras.</i>
---	---

*Nech ti chodí stále po ume: v NOVEMBRI vyhni sa reume.
Diéta je poväčšine liek proti každej škodlivině.
Kúpele sú teraz omyl, podobne pášťanie zo žíl.
V pití sa mierni tentokrát, zdravé je dávky zmenšovať.
Luna škodí ranami stehnu, ktoré ako šípy Strelca striehnu.
Ak je tvoja dobrá vôľa, ostrihaj si nechty i vlasy dookola.
Nič zlé sa ti nestane, keď obmedzíš kúpanie.*

2. v. není zcela jednoznačný, zdržely jsme se proto od umístění čárky. Pokud budeme respektovat Renziho 185, měla by ležet za *nociva*, která se vztahují ještě k předchozímu verši. Ten se však v našem případě od Renziho ve své druhé části významově odchyľuje, takže by bylo možné chápat *vita* také jako sloveso a dát čárku až za ně. Ve 3. v. byla při překladu nesprávně zaměněna substantiva *venus* a *vena*. 5. verši budeme lépe rozumět s pomocí Klareta, který píše *Luna nocet femore, per partes mota sagitte*. Vynechaná slova na konci 6. a 7. v. lze celkem s jistotou i z faksimile přečíst. Začátek posledního listopadového verše není příliš jasný. Mohli bychom předpokládat sloveso *pandere*, které se v lékařském kontextu běžně užívá pro otevření žíly, pouštěla se však krev i z hlavy? K tomu by se musel vyjádřit odborník na středověkou medicínu. Ve verších Kremnického kodexu pro prosinec sice čteme *caulis* (stejně má i Renzi 197) *vitetur, capitis vena secetur*, ale sem patří evidentně *capitalis*, jak čteme u Elifanda i v Renzim. Pouštění žilou z paže (*minuat brachio*) překlad vůbec nereflktuje, absence slovesa *queras* také způsobila vznik úplně opačné rady ohledně koupání, než jakou nalezneme v rukopise. Ve třetím verši se sice koupele podle nauky salernské školy nedoporučují, ale to je dáno použitím jiného pramene.

¹⁵ Srov. RSS 184–185, 188, 190, Klaret 588, 488–489.

Prosinec (str. 59 a 67):¹⁶

*Sane sunt membris calide res mense Decembris,
Frigus vitetur, capitalis vena cidetur,
Locio sit rara, sed phas est pocio cara,
Sit tepidus potus, prefrigera grandia totus.
Capra nocet genibus ipsum tamen luna tenebit,
Intret aquas navis cicius curabitur eger,
Fundamenta ruunt nil est iidem curet in ipsum.*

*Sane sunt membris calide res mense Decembris,
Frigus vitetur, capitalis vena cidetur,
Locio sit rara, sed phas est pocio cara,
Sit tepidus potus pre frigora grandia totus.
Capra nocet genibus, ipsum tamen luna tenebit,
Intret aquas navis, cicius curabitur eger,
Fundamenta ruunt, nil est, quod curet in ipsum.*

V DECEMBRI si telo želá zdravých teplých vecí veľa.

Mrznutiu sa treba vyhnúť, otvorit' si hlavnú tepnu.

Časté umývanie nie je dôležité, ale sud je drahé pitie.

Nápoj má byť teplý v čase, keď sa človek od zimy strasie.

Kozorožec škodí kolenám, iba luna pomôcť môže nám.

Loď nech sa rýchlejšie do vód vnorí, aby tak bol uzdravený chorý.

Rúcajú sa základy, nikomu nerastú stromy do neba, všetko sa má starať samo o seba.

3. v. nalezneme u Renziho pod číslem 198, kde je *phas* vysvětleno jako apokopa z *phaseolus* nebo *phasianus*. Věta nám dá určitý smysl teprve tehdy, když si podle Renziho dosadíme *et* místo *est*. (*Pocio* mívá v lékařském kontextu vedle významu nápoj či odvar někdy i užší význam – projímadlo.) U 6. v. dáváme přednost čárce již za *navis* (přestože Flajšhans ji klade také za *cicius*), neopodstatněně je také dávat v překladu druhou část verše do účelové závislosti.

Prosincem, jak jinak, končí Jánův kalendář a také naše připomínky a dodatky k jeho vydání. Na první pohled se zdá, že se do něho připletlo poměrně velké množství chyb. To je ale dáno tím, že se často k nepřesnostem v transkripci připojilo špatné pochopení textu a počet pochybení se tak znásobil. Výsledný překlad, který se bohužel na některých místech dost vzdaluje od původního smyslu veršů, pak spíše demonstruje fantazii dnešního básníka, než aby odrážel skutečnou kalendářovou tvorbu 15. století ve slovenském prostředí. Jak již bylo řečeno a názorně ukázáno, využití Renziho edice, na niž tu bohužel nenajdeme ani odkaz, respektive důkladná konzultace Kremnického kodexu, který editor, jak sám uvádí, viděl (str. 71, pozn. 55), by pomohlo odstranit řadu nedostatků. Výše zmíněné návrhy na opravy nemají za cíl snižovat hodnotu této publikace, díky níž se nám dostal do povědomí neznámý slovenský *literatus*. Ztotožnění Elifanda s Jánem z Lefantoviec, který studoval ve Vídni od r. 1412 je přijatelné, ale je třeba mít na paměti, že Elifandus není nepochybným autorem kalendáře. Jeho autorství je založeno na informaci v kolofónu vzniklém až o 160 let později než vlastní text kalendáře. Ani formulace kolofónu není podle našeho názoru bezpečná a jednoznačná (její přesný výklad by vyžadoval paleografickou a kodikologickou analýzu mnichovského kodexu). V závěrečných cizojazyčných shrnutích se přitom o Jánově autorství nepochybuje ani v nejmenším, Elifandus je tu

¹⁶ Srov. RSS 196–198, Klaret 590–591, 504–506.

uváděn jako skutečný a nesporný autor kalendáře. Kromě toho zde čteme tvrzení, že pro osobu slovenského původu hovoří jazykově slovenské glosy (ty mohou ovšem být zrovna tak glosami českými!), skutečným argumentem jsou přitom spíše modlitby k uherským svatým a vyobrazení uherských králů. Na závěr ještě k jednomu neověřenému údaji: ve shrnutí je Elifandus charakterizován na základě jednoho mladšího zápisu jako „professor“, který působil v německých kláštřích, což považujeme opět za poněkud zavádějící informaci, jestliže neznáme spolehlivost a věrohodnost tohoto údaje. V kolofónu, o němž již padla zmínka je psáno „professus“, což mohl původce onoho mladšího zápisu chápat jako „professor“.

Svým příspěvkem bychom rády daly podnět k vytvoření kritické edice tohoto kalendáře, která by odhalila zatím neznámý pramen, s nímž se autor mohl setkat v Bavorsku, a která by se znovu vyslovila k jeho osobě.

PRAMENY:

FLAJŠHANS, Václav. *Klaret a jeho družina. Sv. 2. Texty glosované.* Praha 1928.

KUČERA, Matúš (ed.). *Kalendár Jána z Lefantoviec.* Martin 2002.

RENZI, Salvatore, de (ed.). *Collectio Salernitana ossia documenti inediti e trattati di medicina appartenenti alla scuola medica Salernitana.* Napoli 1859, reprint Bologna [1967].

Summa recreatorum, Národní knihovna Praha, I E 22, 51v-116r.